

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ

Кагадій М.І.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УКД 342.4

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙ КРАЇН БЛИЗЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

Досліджено поняття і елементи змісту конституцій країн близького зарубіжжя. Аргументовано позицію автора щодо змісту конституцій країн близького зарубіжжя. Охарактеризовано елементи змісту конституцій країн близького зарубіжжя. Запропоновано висновки і рекомендації.

Ключові слова: *зміст конституцій зарубіжних країн, поняття змісту конституцій близького зарубіжжя, елементи змісту конституцій близького зарубіжжя.*

Постановка проблеми. Проблема змісту конституцій зарубіжних країн взагалі і близького зарубіжжя зокрема постійно знаходиться у полі зору науковців і має важливе теоретичне і практичне значення в науці конституційного права. Проводяться дослідження змісту конституцій зарубіжних країн світу, окремих конституцій зарубіжних країн. Окремо зміст конституцій країн близького зарубіжжя ще ніким не досліджувався.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі аспекти проблеми висвітлювалися різними авторами. Серед них прац: В.В. Кравченка, О.Г. Кушніренка, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, І.Д. Сліденка, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, О.Ф. Фрицького, В.А. Шувалової та ін. Ю в яких досліджено сутність і зміст конституцій зарубіжних країн світу, їх характерні особливості в сучасний період розвитку.

Метою дослідження є зміст конституцій країн близького зарубіжжя.

Відповідно до мети завданнями даного дослідження є такі: а) аналіз праць авторів щодо змісту конституцій зарубіжних країн; б) характеристика ознак і поняття змісту конституцій країн близького зарубіжжя; в) елементи

змісту конституцій країн близького зарубіжжя та їх характеристика; г) висновки і рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Конституції зарубіжних країн мають особливості щодо їх сутності, соціального призначення та змісту. Як правило, характеризуючи сутність і соціальне призначення конституцій, автори виділяють дві основні їх складові: юридичну і соціально-політичну. Юридична сутність полягає у верховенстві норм конституції щодо поточного законодавства. Наприклад, І.Д. Сліденко підкреслює, що вплив конституції на стан законодавства й законотворчості обумовлений ними самими, безумовний і ніким не оскаржується. Принцип верховенства конституції імперативно передбачає такий вплив. Такою самою об'єктивною реальністю він вважає вплив інституту конституційної юстиції на конституцію [1, с. 9].

В.Ф. Погорілко і В.Л. Федоренко, підкреслюючи юридичну складову змісту конституції, що полягає в реалізації принципу верховенства конституції, наголошують, що за сутністю Конституція України є актом найвищої юридичної сили, що належним чином унормовує політичну волю народу України як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні. На їх думку, конституція за своїм соціально-політичним змістом є універсальним регулятором найважливіших суспільних відносин в усіх сферах суспільного та державного життя. Вона є головним, найважливішим нормативно-правовим актом у системі джерел національного права, має особливий нормативно-правовий склад і об'єднує у собі норми, що мають пряму дію, особливий порядок легітимізації, діють у часі, просторі та по колу осіб, мають постійно діючий характер, регулюють традиції національної державності та є визначальним складником національного конституціоналізму [2, с. 94–101].

В.А. Шувалова підкреслює юридичну і соціально-політичну сутність конституцій зарубіжних країн. За її переконанням, юридична сутність конституцій зарубіжних країн полягає у тому, що вона має найвищу юридичну силу стосовно решти законів. Щодо соціально-політичної сутності, В.А. Шувалова зазначає, що конституція – це не тільки підсумок узгоджених інтересів усіх верств суспільства, а й відображення співвідношення політичних сил у країні. Змістом конституції вона називає увесь комплекс питань, які нею регулюються. До елементів змісту конституції вона відносить: а) конституційні права і свободи; б) основи суспільного ладу; в) основи державного ладу; г) інститут конституційного контролю; г) регулювання проблем міжнародних відносин [3, с. 13–18].

А.Ю. Олійник характеризує сутність і зміст формальної конституції тим, що вона є: а) стрижнем національної правової системи; б) основним законом держави; в) нормативним документом найвищої юридичної сили. На його думку, за змістом конституція закріплює і регулює основи: а) конституційного ладу; б) правового статусу людини і громадянина; в) функціонування громадянського суспільства і правової держави; г) безпосередні і представницькі форми реалізації публічної влади; г) форму і механізм держави; д) територіальний устрій держави та порядок утворення і функціонування місце-

вого самоврядування [4, с. 34–35].

Ю.М. Тодика і О.Г. Кушніренко, підкреслюючи зміст конституції, наголошують на тому, що вона проголошує і гарантує права і свободи людини, встановлює засади суспільного ладу, форму правління і територіального устрою, засади організації центральних і місцевих органів влади, їх компетенцію і взаємовідносини, державну символіку і столицю. Юридичний зміст конституції, на його думку, полягає у тому, що вона порівняно з іншими законами має найвищу юридичну силу і може бути охарактеризована як закон законів. Від існуючих у державі численних законів конституція відрізняється тим, що вона є головним джерелом конституційного права, в якому в систематизованій формі закріплено найважливіші правові норми держави. На відміну від інших галузевих законів, конституція регулює надзвичайно широке коло суспільних відносин, які охоплюються терміном “державний устрій” [5, с. 55–57].

В.В. Кравченко у зміст конституції включає таке: а) закріплення і гарантованість прав і свобод людини; б) принцип поділу влад на законодавчу, виконавчу та судову; в) суверенітет народу та його верховне право вирішувати власну долю; г) найвища юридична сила конституційних норм; ґ) компроміс інтересів різних частин суспільства (суспільний договір) щодо установаження конкретної форми організації влади, яка більшістю народу країни визнається справедливою [6, с. 55–56].

О.Ф. Фрицький зміст конституції визначає як спосіб організації матеріалу, який у ній міститься. На його думку, сутність і зміст конституції виявляється у сукупності її юридичних і політичних властивостей, а саме: а) головне джерело національного права, ядро правової системи, юридично-правова база поточного законодавства; б) пріоритет положень конституції у системі джерел права, яке забезпечується особливим порядком її розробки, прийняття і доповнення, визнання її вищої юридичної сили, верховенство права і верховенство конституції; в) стабільність конституції, що забезпечує режим законності, сталості правової системи суспільства, організації державної влади, визначення правових відносин між державою і особою; г) правовий захист, метою якого є виключення можливості порушення норм конституції, дотримання усіма органами державної влади, посадовими, фізичними і юридичними особами [7, с. 73–75].

Отже, підсумовуючи результати дослідження, можемо сформулювати характерні ознаки змісту конституцій країн близького зарубіжжя. На нашу думку, до таких ознак належать: 1) сукупність юридичних, політичних і соціальних властивостей конституцій країн близького зарубіжжя; 2) вони визначають їх сутність і соціальне призначення; 3) характеризують їх особливе місце у правовій системі суспільства; 4) мають особливий порядок реалізації змістовних елементів.

Ознакою змісту конституцій близького зарубіжжя є сукупність їх юридичних, політичних і соціальних властивостей. Юридичні властивості характеризують зміст конституцій країн, які були суб'єктами СРСР і після проголошення своєї незалежності прийняли власні конституції. Усі вони є

формальними, мають правове верховенство та найвищу юридичну силу в національній правовій системі. Наприклад, у Конституції Республіки Білорусь закріплено принцип верховенства права. Держава, усі її органи і посадові особи діють у межах конституції і прийнятих відповідності до неї актів законодавства. Правові акти чи їх окремі положення, які визнано у встановленому законом порядку такими, що не відповідають Конституції, не мають юридичної сили. Нормативні акти державних органів опубліковуються чи доводяться до загального відома іншим, передбаченим законом, способом (ст. 7).

Конституція Російської Федерації має вищу юридичну силу, пряму дію і застосовується на усій території Російської Федерації. Закони й інші правові акти, що приймаються в Російській Федерації, не повинні протирічити Конституції Російської Федерації. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, посадові особи, громадяни і їх об'єднання зобов'язані дотримуватися Конституції Російської Федерації і законів (ст. 15).

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ст. 8).

Політичні і соціальні змістовні властивості також закріплюються в конституціях країн ближнього зарубіжжя. Наприклад, принципи суверенної, незалежної, демократичної, світської держави, поділу влад, міжнародних відносин тощо (ст. 8, 10, 11, 14 Конституції Російської Федерації; ст. 1–7 Конституції Республіки Білорусь; ст. 1, 6 Конституції України).

Сутність і соціальне призначення конституцій країн близького зарубіжжя характеризується їх юридичним і соціально-політичним змістом. Наприклад, відповідно до Конституції Республіки Білорусь, держава надає усім рівні права для здійснення господарської й іншої діяльності, крім заборонених законом, і гарантує рівний захист і рівні умови для розвитку усіх форм власності. Держава здійснює регулювання економічною діяльністю в інтересах людини і суспільства, забезпечує напрямки і координацію державної і приватної економічної діяльності з соціальною метою (ст. 13 Конституції Республіки Білорусь). У країні забезпечуються економічне, політичне і ідеологічне багатоманіття (ст. 15 Конституції України; ст. 5, 9 Конституції Республіки Молдова; ст. 13 Конституції Російської Федерації).

Конституції країн близького зарубіжжя є ядром національної правової системи кожної, окремо взятої, країни. Їхнє місце у правовій системі суспільства визначається верховенством права та верховенством конституцій в системі національного законодавства. В окремих конституціях країн близького зарубіжжя прямо закріплюється, що конституція є вищим законом. Наприклад, Конституція Республіки Молдова є вищим законом. Жоден закон чи інший правовий акт, що суперечать положенням Конституції, не мають юридичної

сили (ст. 7).

Особливий порядок реалізації змістовних елементів конституцій країн близького зарубіжжя свідчить про значну роль держави у сфері економіки. Саме це закріплювалося у конституціях, прийнятих після 1990 року, країнами – суб'єктами колишнього СРСР. Значно ширше, ніж у попередній період, представлено положення соціального і культурного змісту. Обсяг і значення таких положень у різних конституціях неоднаковий. Іноді в основних законах йдеться про соціальні орієнтири і завдання держави, про проведення реформ. В інших випадках усе обмежується конституційною фразеологією, соціальним звучанням, що надається змісту конституцій. І незважаючи на те, що усі конституції країн близького зарубіжжя використовують терміни «суспільство», «соціальний» тощо, вони залишаються конституціями держав, а не суспільства в цілому. В конституціях країн близького зарубіжжя предметом конституційного регулювання є відносини, що виникають між суб'єктами політичної системи за межами державної діяльності. Це стосується конституційного регулювання діяльності політичних партій, громадських організацій, інших суб'єктів політичної системи [7].

Отже, зміст конституцій країн близького зарубіжжя – це сукупність їх юридичних, політичних і соціальних властивостей, що визначають сутність і соціальне призначення Основних Законів країн близького зарубіжжя, характеризують їх особливе місце у правовій системі суспільства та мають особливий порядок реалізації.

Аналіз змісту конституцій зарубіжних країн дає можливість виділити найбільш характерні елементи змісту конституцій країн близького зарубіжжя: а) правовий статус людини і громадянина; б) основи суспільного і державного ладу; в) основи конституційного контролю; г) основи міжнародних відносин; ґ) основи місцевого управління і самоврядування.

Для конституцій країн близького зарубіжжя характерним є детальне закріплення і регулювання правового статусу людини і громадянина. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина та їх гарантії закріплюються в усіх конституціях після основ конституційного ладу і змістовно відповідають міжнародним стандартам з прав людини. Утвердження і забезпечення реалізації прав і свобод особистості за міжнародними стандартами країни близького зарубіжжя закріплюються у конституціях як зміст діяльності держави і її головний обов'язок. На думку О.В. Негодченка, розвивати й зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу неможливо без утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина [8, с. 57]. Так, у Конституції Республіки Молдова закріплено, що права і свободи людини тлумачаться і застосовуються відповідно до Загальної декларації прав людини, пактів та інших договорів, однією зі сторін яких є Республіка Молдова (ст. 4).

Особливістю змісту конституцій країн близького зарубіжжя є закріплення основ суспільного і державного ладу. В усіх основних законах країн близького зарубіжжя основи конституційного ладу закріплюються розділом першим конституції і регулюють суспільні відносини економічної, політич-

ної, соціальної і правової систем, їх багатоманіття, національний і міжнародний характер, перспективи розвитку. Особливостями закріплення державного ладу є соціальна, правова державність, ефективність забезпечення правового порядку в країні. Серед проблем регулювання правової системи країн близького зарубіжжя визначальна роль належить саме забезпеченню правопорядку та удосконаленню діяльності органів правопорядку (ст. 19 Конституції України; ст. 16 Конституції Російської Федерації). На думку В.О. Боняк, правопорядок може бути забезпечено шляхом імплементації міжнародних стандартів у діяльність органів правопорядку [9, с. 262–263].

У конституціях країн близького зарубіжжя значна увага приділяється конституційному контролю. Названий інститут виник ще в XIX ст. у США. Конституційна юрисдикція покладалася на Верховний Суд США. Особливістю сучасного закріплення інституту конституційного контролю стало те, що в конституціях країн близького зарубіжжя він закріплюється як самостійний орган конституційного контролю чи нагляду. Так, у Конституції України цим питанням відведено дванадцятий розділ (ст. 147–153). В конституції Республіки Молдова порядок організації і діяльності Конституційного Суду закріплено в п'ятому розділі (ст. 134–140). В Конституції Російської Федерації порядок утворення і функціонування Конституційного Суду закріплено у ст. 125 глави сьомої «Судова влада». Статтею 116 глави шостої Конституції Республіки Білорусь закріплено порядок утворення і функціонування Конституційного Суду Республіки Білорусь. В інших конституціях країн близького зарубіжжя названий інститут конституційної юрисдикції закріплюється або окремою статтею, або главою, або розділом.

Особливістю змісту конституцій країн близького зарубіжжя є регулювання основ міжнародних відносин та співвідношення національного і міжнародного права. Так, Республіка Білорусь у своїй зовнішній політиці виходить із принципів рівності держав, незастосування сили або загрози силою, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи та інших загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Республіка Білорусь ставить за мету зробити свою територію без'ядерною зоною, а державу – нейтральною (ст. 18). Конституція Республіки Молдова закріплює її зобов'язання дотримуватися Статуту Організації Об'єднаних Націй і договорів, однією зі сторін яких вона є, будувати свої відносини з іншими державами на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права. Набуттю чинності міжнародного договору, що містить положення, які суперечать Конституції, повинен передувати перегляд Конституції (ст. 8). Республіка Молдова проголошує свій постійний нейтралітет. Вона не допускає розміщення на своїй території збройних сил інших держав (ст. 11). Згідно зі ст. 137 Конституції Литви, на її території не можуть бути розміщені зброя масового знищення та військові бази інших держав.

Однією з особливостей змісту конституцій країн близького зарубіжжя є закріплення основ місцевого управління і самоврядування. Значення місцевого та регіонального самоврядування для сучасного демократичного розвитку

країн близького зарубіжжя підкреслює Н.В. Камінська і наголошує на необхідності пошуку та забезпечення механізмів які підтримували б оптимальне співвідношення між різними рівнями влади, забезпечували територіальну цілісність та розвиток демократії, єдність держави і прагнення територіальних громад реалізувати власний потенціал, надавати якісні послуги населенню відповідно до існуючих міжнародно-правових стандартів у цій сфері [10, с. 53–75]. Конституціями країн близького зарубіжжя закріплюються норми, що складають механізм забезпечення місцевого управління і самоврядування. Так, Конституція Республіки Білорусь закріплює, що місцеве управління і самоврядування здійснюється громадянами через місцеві Ради депутатів, виконавчі і розпорядчі органи, органи територіального громадського самоврядування, місцеві референдуми, збори та інші форми прямої участі в державних і суспільних справах (ст. 117). На відміну від конституції Республіки Білорусь, Конституція Російської Федерації закріплює, що місцеве самоврядування в Російській Федерації забезпечує самостійне рішення населенням питань місцевого значення, володіння, користування і розпорядження муніципальною власністю (ст. 130). Конституція Республіки Молдова закріплює, що публічне управління в адміністративно-територіальних одиницях ґрунтується на засадах місцевої автономії, децентралізації громадських служб, виборності влади місцевого публічного управління та консультацій з громадянами з найважливіших питань місцевого значення. Автономія стосується як організації і діяльності місцевого публічного управління, так і розпорядження справами, що подаються спільнотами. Застосування зазначених принципів не може зачіпати унітарного характеру держави (ст. 109).

Отже, зміст конституцій країн близького зарубіжжя має певні особливості закріплення і реалізації окремих елементів щодо прав, свобод та обов'язків особи, основ конституційного ладу, конституційного контролю, міжнародних правовідносин та місцевого управління і самоврядування. Закріплюються названі елементи в конституціях не однаково, що свідчить про необхідність враховувати окремі положення конституцій країн близького зарубіжжя щодо їх удосконалення.

У підсумку зробимо деякі **висновки** і рекомендації.

1. Ознаками змісту конституцій країн близького зарубіжжя є такі: 1) сукупність юридичних, політичних і соціальних властивостей конституцій країн близького зарубіжжя; 2) вони визначають їх сутність і соціальне призначення; 3) характеризують їх особливе місце у правовій системі суспільства; 4) мають особливий порядок реалізації змістовних елементів.

2. Зміст конституцій країн близького зарубіжжя – це сукупність їх юридичних, політичних і соціальних властивостей, що визначають сутність і соціальне призначення основних законів країн близького зарубіжжя, характеризують їх особливе місце у правовій системі суспільства та мають особливий порядок реалізації.

3. Найбільш характерними елементами змісту конституцій країн близького зарубіжжя є такі: а) правовий статус людини і громадянина; б) осно-

ви суспільного і державного ладу; в) основи конституційного контролю; г) основи міжнародних відносин; ґ) основи місцевого управління і самоврядування.

Бібліографічні посилання

1. Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового конституційного виміру / І.Д. Сліденко // Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства ; відповід. ред. Мартиненко А.Ф., Кампо В.М. – К., 2007. – С. 9–32.
2. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підручник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко ; за заг. ред. В.Л. Федоренка. – 3-тє вид., перероб. і доопр. – К. : КНТ, Ліра-К, 2011.
3. Шувалова В.А. Конституції зарубіжних країн / В.А. Шувалова // Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / В.О. Ріяка (керівник авт. кол.), В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін. ; за заг. ред. В.О. Ріяки. – К. : Юрінком Інтер, 2002.
4. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. Олійника А.Ю. – К. : Центр учбової літератури, 2013.
5. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К. : Ін Юре, 2002.
6. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посібник / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, випр. та доп. – К. : Атіка, 2004.
7. Зміст конституцій зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5170254/>
8. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини : монографія / О.В. Негодченко. – Дніпропетровськ, 2003.
9. Боняк В.О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монографія / В.О. Боняк. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015.
10. Камінська Н.В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна : монографія / Н.В. Камінська. – К., 2012.

Кагадий Н. И. Содержание конституций стран ближнего зарубежья. Исследованы понятие и элементы содержания конституций стран ближнего зарубежья. Аргументирована позиция автора относительно содержания конституций стран ближнего зарубежья. Охарактеризованы элементы содержания конституций стран ближнего зарубежья. Предложены выводы и рекомендации.

Ключевые слова: содержание конституций зарубежных стран, понятие содержания конституций ближнего зарубежья, элементы содержания конституций ближнего зарубежья.

Kagadiy M. I. The content of the constitutions of the countries of the near abroad. The article examines the concept and elements of the content of the constitutions of neighboring countries. The featured content of the constitutions of the CIS countries include: 1) a set of legal, political and social properties of the constitutions of the countries of the near abroad; 2) they define their essence and social purpose; 3) characterize their special place in the legal system; 4) have a special procedure for the implementation of meaningful elements. Under the proposed contents of the constitutions of the CIS countries to consider the totality of their legal, political and social properties that define the essence and social purpose of the Basic Laws of neighboring

countries, describing their special place in the legal system of the society, who have a special procedure for implementation.

Discusses the position of the author regarding the content of the constitutions of neighboring countries. Content analysis of the constitutions of foreign countries enables the author to highlight the most characteristic elements of the content of the constitutions of neighboring countries, namely: a) legal status of man and citizen; b) the foundations of social and public order; C) the foundations of the constitutional control; d) fundamentals of international relations; r) framework local government and self-government.

The author reveals the named elements of the content of the constitutions of neighboring countries. It is concluded that the rights, freedoms and duties of man and citizen and the guarantees thereof are secured in all the constitutions after the foundations of the constitutional order and content conform to international standards on human rights. All the basic laws of neighboring countries of the foundations of the constitutional system are fixed by the first section of the Constitution and regulate social relations in the economic, political, social and legal systems, their diversity, national and international character, the prospects for development. In the constitutions of the CIS countries considerable attention is paid to constitutional review. Distinguishing feature of the constitutions of the neighboring countries is the regulation of the foundations of international relations and the ratio of national and international law. Offers conclusions and recommendations.

Keywords: *content of constitutions of foreign countries concept of the content of the constitutions of the neighboring countries, the content of the constitutions of neighboring countries.*

Надійшла до редакції 09.03.2017

Кучук А.М.

кандидат юридичних наук, доцент

Замковий Є.М.

слухач магістратури

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 340

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ АКТІВ

З'ясовано роль юридичної техніки у сфері юридичної діяльності. Наголошено, що від реалізації суб'єктом правотворчості чи правозастосування (або суб'єктом юридичного тлумачення) вимог юридичної техніки значною мірою залежить ефективність законодавства в цілому, його правильне розуміння та використання суб'єктами правозастосування тощо. Наведено приклади норм права, сформульованих із порушенням правил юридичної техніки, зокрема статті Кримінального кодексу України; рішень судів України, текст яких частково не відповідає правилам юридичної техніки.

Ключові слова: *ефективність норм права, систематизація законодавства, техніка застосування норм права, техніка правотворчості, юридична техніка.*